

לאחר מבצע „ציטדל“* העריכו הגרמנים כי הרוסים זקוקים למספר שבועות כדי להתארגן, בטרם יוכלו לעבור להתקפת-נגד כללית. אולם הרוסים הפתיעו הן במועד ההתקפה — שהיה מוקדם מזה שציפו לו הגרמנים — והן במקום ההתקפה. התקפת-הנגד תוכננה על-ידי הרוסים עוד בעת שנמשך קרב ההגנה על „קשת“ קורסק, ועודכנה על-פי התפתחות הקרבות. הרוסים החליטו, כי התקפת-הנגד שלהם תבוצע לאחר בלימת המתקפה הגרמנית.

היעד העיקרי של התקפת-הנגד בצפון היתה העיר אוריול וב-דרום — הערים בלגורוד וחרקוב. המבצע אמור היה להיות קרב הבקעה והתקדמות של מספר חזיתות, המאוגדות בשתי מסגרות-הפעלה. מטרותיו היו להשמיד את הגייסות הגרמניים, להשתלט על המרחבים של אוריול וחרקוב ולאפשר ההתקדמות לעבר רוסיה הלבנה הנהר דנייפר. בחזית אוריול עמד מול הרוסים הכוח הגרמני החזק ביותר;

* שמה של התכנית האסטרטגית של הגרמנים לכיבוש „קשת“ קורסק — ראה „מערכות“ 224, 225.

התקפת הנגד הרוסית ב"קשת" קורסק (ג')

תא"ל משה

מכיוון דרום-מערב לעבר אוריול. כוחות החזית היו אמורים לחבור עם חזית המערב כדי לכתר את הגרמנים באורח סופי ולהשמידם, בשיתוף עם חזיתות בריאנסק ומערב. בשלב הראשון תוכנן לפתוח את המתקפה עם החזיתות מערב ובריאנסק; נקבע כי חזית המרכז תצטרף אליהן מייד לאחר שתתארגן.

הרוסים שאפו לפתח במהירות את התקפת-הנגד כדי למנוע מהגרמנים להעביר כוחות מגזרת אוריול ולתגבר בכך את הלחץ של הכוחות הגרמניים בקבוצת "קמף" ובארמיה ה-4 בדרום.

ההתקפה בגזרת אוריול

התקפת-הנגד בחזיתות מערב ובריאנסק החלה ב-12 ביולי, בעת ובעונה אחת לעבר בולחוב ואורל. ב-15 ביולי הצטרפה חזית המרכז למתקפה, כאשר מאמצה-העיקרי מופעל לעבר קרומה. עם שחר, כאשר החלה ההכנה הארטילרית של הרוסים, נטשו הגייסות הגרמניים, על-פי הנוהג המקובל, את קו-החפירות הראשון; זאת כדי שהמכה הארטילרית תיפול על עמדות ריקות. לאחר כ-20 דקות הועתקה האש הארטילרית לעומק והגרמנים שבו לעמדותיהם הקדמיות וציפו לגלי המסתערים. אולם הרוסים שבו והפגינו בעוצמה גדולה יותר את קו-החפירות רות הראשון, שהיה הפעם מאויש. באותה עת נערכו סיורים-אלימים בכל גזרות ההבקעה בחזיתות מערב ובריאנסק.

גדדי הדרג הראשון של הארמיה ה-11 תקפו בליל 12 ביולי, ולאחר קרבות עזים השתלטו על קו-החפירות הראשון של מערך-ההגנה; לקראת ערב ה-12 ביולי הובקע מערך-ההגנה החי"ר של הדרג הראשון של הארמיה — עם ליווי צמוד של טנקים ובסיוע ארטילרי רב — על קו-החפירות השני השלישי. הכנסת כוחות נוספים הגבירה את התנופה בלחימה בעומק מערך-ההגנה; לקראת ערב ה-12 ביולי הובקע מערך-ההגנה העיקרי של הגרמנים, הכוחות הרוסיים התקדמו לעומק של 8-10 ק"מ ויצרו מגע עם איזור-ההגנה השני. בבוקר 13 ביולי הוכנס ללחימה קורפוס הטנקים ה-1. כתוצאה מכך הובקע במהירות איזור-ההגנה השני של הגרמנים. בעקבות ההצלחה החל חלק מהארמיה ה-11 עם קורפוס הטנקים ה-5 להתקדם לעבר בולחוב; חלק אחר של הארמיה עם קורפוס הטנקים ה-5 נעו לעבר חוטינץ-אוזקויה. עד 19 ביולי חדרו כוחות הארמיה ה-11 לעומק של 70 ק"מ והרחיבו את גזרת-ההבקעה עד 150 ק"מ; הם כיתרו עתה את האגף השמאלי של הגרמנים בבולחוב ממערב ומדרום-מערב. האגף הימני של הגרמנים באיזור זה נתפס על-ידי כוחות רוסיים מהארמיה ה-61 של חזית בריאנסק, אשר התקדמו עד אז לעומק של 20 ק"מ. כדי להסיר את איום הכיתור וכדי לייצב את החזית ריכזו הגרמנים תגבורות גדולות, ובהן מספר דיביזיות טנקים, וביצעו התקפת-נגד עזה על הארמיה ה-11. זו נאלצה לעבור למגננה.

כדי להגביר את תנופת ההתקפה הפעיל מפקד חזית מערב את הארמיה ה-12, שקיבל מהעתודה, לכיבוש חבסטוביצי, ואת קורפוס הטנקים ה-25 — להתקדמות לעבר נמנסק. במשך חמישה ימי קרב התקדמו עוצבות אלה 15 ק"מ בלבד. אך הן משכו לגזרתן חלק מעתודות הגרמנים; בכך הופחת הלחץ על הארמיה ה-11 והיא הדפה בהצלחה את ההתקפות מדרום-מערב לבולחוב.

בשלב זה הכניסה חזית מערב את ארמיית הטנקים ה-4 לקרב. משימתה היתה לתקוף בגזרת הארמיה ה-11 — עם מאמץ-

נכללו בו ארמיית הטנקים ה-2 והארמיה ה-9 — בסך הכל 37 דיביזיות, מהן 8 דיביזיות טנקים ו-2 דיביזיות ממוכנות — אשר היו מאוגדות במסגרת קבוצת-ארמיות המרכז. קבוצת-ארמיות זו מנתה כ-600,000 חיילים, כ-6,000 תותחים ומרגמות וכ-1,000 טנקים ותותח-סער. הסיוע האוירי מנה כ-1,000 מטוסי. דיביזיות הטנקים שבארמיה ה-2, אשר הגנו על החלק המזרחי והצפוני של איזור אוריול, היו בתקן מלא ובמלוא עוצמתן כי לא השתתפו באורח פעיל במתקפה הגרמנית לעבר קורסק.

הכוחות הגרמניים בגזרת בלגורוד-חרקוב היו חלשים בהרבה מאלו שבגזרת אוריול. הם כללו 18 דיביזיות — מהן 4 דיביזיות טנקים — אשר היו מאוגדות במסגרת ארמיית-השריון ה-4 וקבוצת "קמף". הכוחות מנו כ-3,500 תותחים ומרגמות, כ-600 טנקים ותותח-סער וכ-900 מטוסים. כיוון שדיביזיות אלה השתתפו באורח פעיל במבצע "ציטדל", היו מדולדלות עם תחילת המתקפה הרוסית. שתי החזיתות — אוריול ובלגורוד — חרקוב — בוצרו על-ידי הגרמנים והיוו מערך-הגנה מבוזר ועמוק.

הרוסים התכוונו לקרב תוך בטחון-עצמי, שנבע מההצלחות במערכה ההגנתית (שניטשה בשטח שנבחר ע"י הגרמנים) ומ-עדיפותם המוחלטת ביחסי-הכוחות ובאמצעי-הלחימה. באוריול ריכזו הרוסים 1,286,000 חיילים, 21,000 תותחים ומרגמות, 2,400 טנקים ו-2,070 מטוסים. בגזרת חרקוב ריכזו הרוסים כ-1,100,000 חיילים, 13,000 תותחים ומרגמות, 2,700 טנקים וכ-1,300 מטוסים.

יחסי-הכוחות הכללי במתקפת-הנגד הכללית בגזרת קורסק בין הרוסים לגרמנים היה 2,386,000 חיילים רוסיים לעומת 900,000 חיילים גרמנים; 36,000 תותחים ומרגמות לרוסיים לעומת 9,500 לגרמנים; 5,100 טנקים לרוסיים לעומת 1,600 טנקים לגרמנים; 3,070 מטוסים לרוסיים לעומת 1,900 מטוסים לגרמנים.

המתקפה בגזרת אוריול: 12 ביולי — 18 באוגוסט 1943

הרוסים התכוונו לתקוף עם החזיתות המערבית, בריאנסק והי-מרכז לעבר אוריול, לפצל את העוצמה של הארמיות הגרמניות ה-2 וה-9, לכתר אותן ולהשמידן בנפרד בעת ובעונה אחת. המאמץ העיקרי של החזית, "המערכת" נועד לנוע מקוולסק לעבר חוטינץ. המאמץ העיקרי נועד לנתק את הדרכים בין אוריול לבריאנסק ולכתר את הגייסות הגרמניים מכיוון צפון-מערב. חלק מכוחות החזית, בשיתוף עם הארמיה ה-61 מחזית בריאנסק, נצטוו להשמיד את הכוחות הגרמניים באיזור בולחוב. מאמץ משני של החזית (הארמיה ה-50) נועד לתקוף לעבר זיזדרו.

המאמץ העיקרי של חזית בריאנסק נועד לתקוף את אוריול מכיוון נובוסיל; זאת כדי לפצל את כוחות הגרמנים באיזור אוריול וליצור עליהם לחץ חזיתי. מאמץ משני נועד לכיבוש בולחוב ולתקוף, לאחר-מכן, את אוריול מצפון. מאמץ משני נוסף נועד לכיבוש מצנסק, מכיוון צפון-מערב, ושם להשלים את כיתור הגרמנים באיזור.

תפקידה של חזית המרכז היה להשמיד את הגייסות הגרמניים אשר עדיין נאחזו במערך-ההגנה הרוסי ולאחר מכן לתקוף

עיקרי לעבר מסילת-הברזל אוריל—בריאנסק — כדי לשלוט על דרכי-התחבורה ועל העורף של הגייסות הגרמניים באיזור אוריל. מאמץ-משני נועד לכיוון בולחוב, כדי להשמיד במהירות (בשיתוף עם כוחות מחזית בריאנסק) את הכוחות הגרמניים באותו איזור. ב-26 ביולי החלה הארמיה לתקוף ולאחר 9 ימים התקדמה 25—30 ק"מ. חרף האיטיות שבהתקדמותה השפיעה הארמיה על כל המבצע: היא ריתקה 14 דיביות גרמניות והקלה על שאר הגזרות; ב-29 ביולי כבשה את העיר בולחוב. כתוצאה מכיבוש עיר זו, שהיתה צומת-דרכים חשוב, נאלצו הגרמנים להסיג את כוחותיהם מערבה, כדי למנוע כיתור כוחותיהם באיזור אורילוב.

ב-30 ביולי הועבר האגף השמאלי של חזית מערב לפיקוד חזית בריאנסק. כתוצאה מהצלחה חלקית של האגף השמאלי של חזית מערב ומחמת הצורך לרתק את הארמיות ה-4 וה-11 לאזורי הלחימה, לא ניתן להשלים את כיתורם של הגייסות הגרמניים באיזור בולחוב ואורילוב.

ההתקדמות של הארמיות ה-3 וה-63 של חזית בריאנסק לעבר אוריל החלה עם הבקעת מערך-ההגנה הגרמני, תוך צליחת הנהר וושה. ב-5 ימי קרבות הובקע מערך-ההגנה הטקטי והרוי-סים התקדמו לעומק של 17—22 ק"מ, עד שיצרו מגע עם מערך ההגנה של הגרמנים על הנהר אולשנה. הניסיון להשתלט על מעברות הנהר, תוך תנועה, לא עלה יפה. לכן החליט מפקד החזית להכניס לחימה את ארמיית הטנקים ה-3. משימתה היתה לאגוף את הגרמנים באיזור מצנסק, לתקוף בכיוון צפון-מערב, לנתק את הדרך מצנסק—אוריל ולתפוס ראש-גשר על הנהר אוקה. הצלחתה של משימה זו השפיעה על תוצאות המערכת כולה. הארמיה פרצה במהירות דרך אזורי-ההגנה של הגרמנים והתקדמה לעבר הנהר אופטושקה. ארמיית החי"ר ה-3, אשר התקדמה בעקבות ארמיית הטנקים ה-3, פיתחה מאמץ התקפי בעורף הכוחות הגרמניים באיזור מצנסק וכוחות הארמיה ה-63 תקפו לכיוון קולודו. פעולות אלה כפו על הגרמנים להסיג את כוחותיהם ממצנסק לעבר אוריל. אולם דרכי-הנסיגה היו חסומות על-ידי יחידות של ארמיית הטנקים ה-3; אלה עקפו את מצנסק והשתלטו על הדרך אוריל—מצנסק, באיזור תחנת-הרכבת אוטרדה. חסימה זו סייעה להבסה מהירה של הגייסות הגרמניים באיזור מצנסק.

בהמשך נערכה ארמיית הטנקים ה-3 לאבטחת המרחב, כדי לחפות על קידום כוחות רוסיים שנועדו להגביר את הלחץ על הגרמנים ועל ריכוזם. שימוש זה בארמיית הטנקים גרם להב-קעה מהירה יותר של מערך-ההגנה הגרמני בעומק.

ב-26 ביולי עברה הארמיה לאיזור קולודו ויומים לאחר-מכן נערכה באיזור רבניצו; דבר זה איפשר לארמיות החי"ר ה-3 וה-63 להחיש את ההתקדמות לעבר אוריל. לאחר-מכן הועברה ארמיית הטנקים ה-3 תחת פיקוד חזית המרכז, אשר התקדמה עם שאר כוחותיה לעבר קרומה.

מחמת החשש מפני כיתור ציה הפיקוד הגרמני על נסיגה כללית של כל הכוחות מראש-הגשר באיזור אוריל לעבר קר-הגנה יזום ומבוצר, שנקרא „קו הגן". משמרות-עורפיים תוקים חיפו על הנסיגה הכללית של הגרמנים. לאחר קרבות עזים עם הכוחות הנסוגים כבשו הרוסים ב-5 באוגוסט את העיר אוריל. במרדף אחר הגרמנים התערבבו הכוחות הקדמיים של הרוסים (מחזיתות בריאנסק והמרכז) בגייסות הגרמניים הנסוגים,

ניתקו את צירי הנסיגה שלהם והשמידו ופיזרו אותם. כאן סייעו רבות הפרטיזנים, שפעלו בעורף החזית הגרמנית ושיבשו את דרכי-הנסיגה של הגרמנים.

ב-17 באוגוסט יצרו הכוחות הרוסיים מגע עם קר-ההגנה החדש של הגרמנים — „קו הגן" — ובכך סיימו את המערכה באיזור אוריל. במערכה זו לא השיגו הרוסים את כל מטרותיהם, אולם הארמיה ה-9 והארמיה המשוריינת ה-2 של הגרמנים לא הת-אוששו עוד. לגרמנים נגרמו אבידות כבדות בכוח-אדם וב-אמצעי-לחימה; הם איבדו עוצמה של 14 דיביות — החלק החמישי מהעוצמה של קבוצת ארמיות המרכז; וזאת תוך פחות משישה שבועות.

סיומה המוצלח של המערכה באיזור אוריל חיסל סופית את ראש-הגשר שממנו איימו הגרמנים משך שנתיים על מוסקבה, ונוצרו תנאים נוחים לפיתוח מבצעי-ההתקדמות חדשים.

המתקפה בגזרת בלגורוד—חרקוב

ב-23 ביולי התייצבה חזית וורונז' בקו שהחזק על-ידי הרוסים סמוך למבצע „ציטדל". לפני פתיחת המתקפה הכללית הוחלט לארגן מחדש את הכוחות.

מטרת המבצע בגזרת בלגורוד—חרקוב היתה הבסה מהירה של הכוחות הגרמניים באמצעות כוחות, שיפועלו מאגפים סמוכים על-ידי חזיתות וורונז' והערבה; כוחות אלה אמורים היו „לחתוך" את הגייסות הגרמניים ב„תפר" שבין גזרת הארמיה המשוריינת ה-4 לקבוצת „קמף" ולכתר את עיקר כוח-תייהם של הגרמנים באיזור חרקוב על-ידי איגוף עמוק. שם יושמדו הכוחות הגרמניים בשיתוף-פעולה עם הארמיה ה-57 מהחזית הדרום-מערבית.

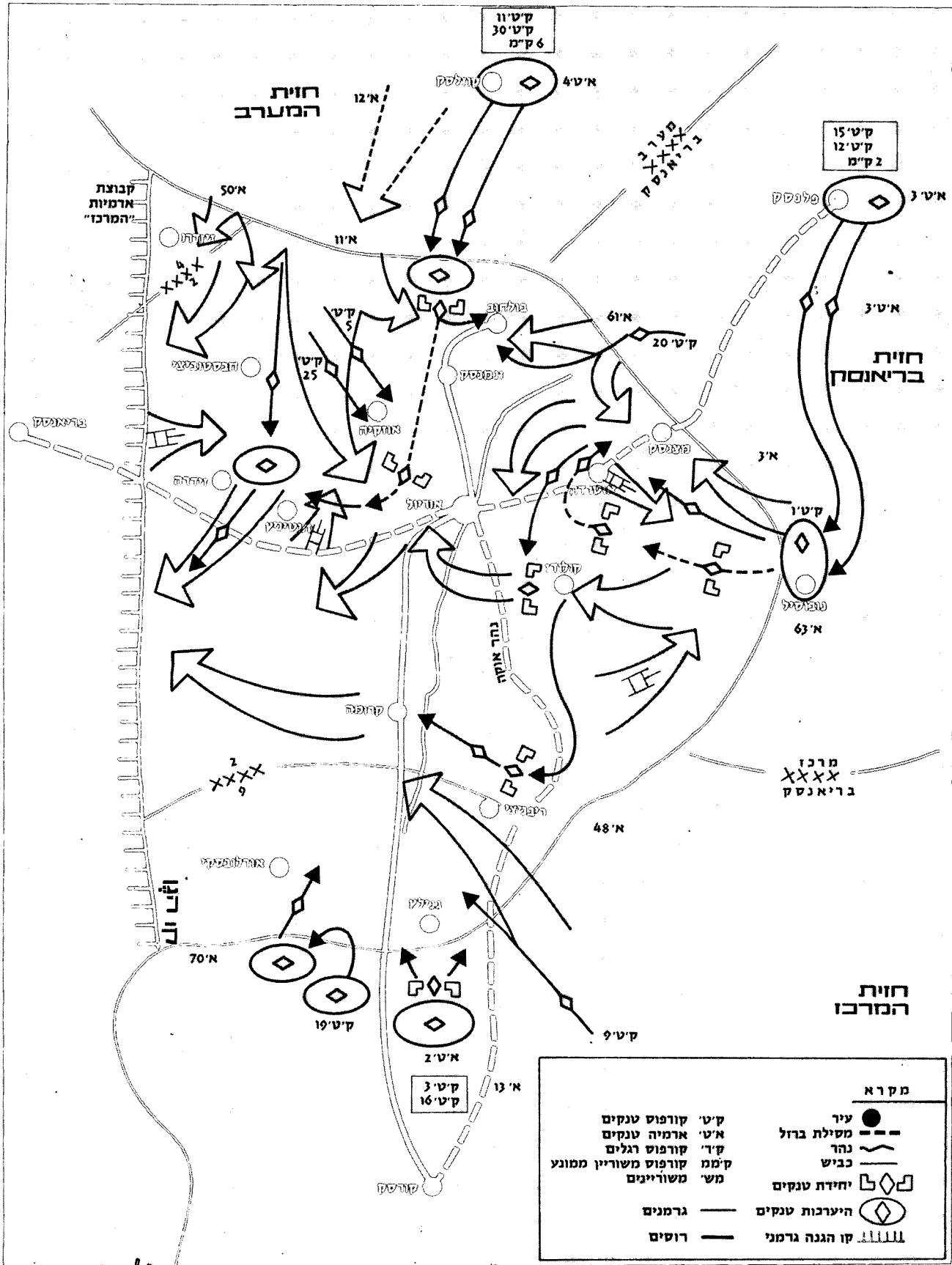
ב-4 באוגוסט פרצו שני קורפוסים משוריינים (סובייטיים) דרומה. במשך היום פתחו הטנקים הרוסיים פירצה ברוחב של 10 ק"מ בין הארמיה המשוריינת ה-4 לקבוצת „קמף" ותוך כדי כך מוטטו את קר-ההגנה במעגל החיצוני של העיר בלגורוד.

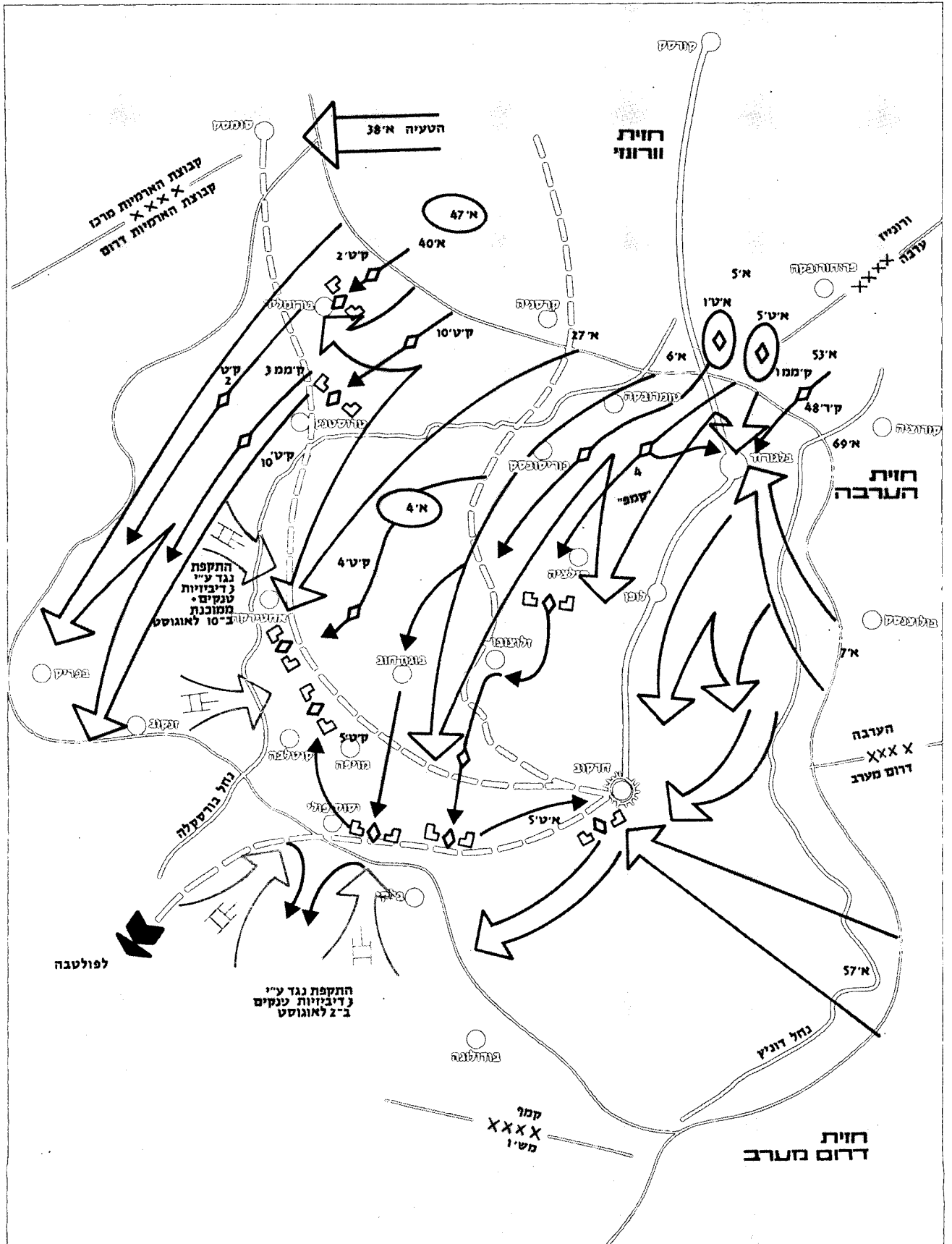
הגייסות הרוסיים בחזית וורונז' הפעילו את המאמץ-העיקרי מאיזור טומרובקה בכיוון בוגודוחוב—בלק—בודולובה. המא-מץ-העיקרי כלל את ארמיות החי"ר ה-5 וה-6; ארמיות אלה אמורות היו להבקיע את החזית בגזרה צרה ובצורה מרוכזת להחדיר בפירצה שתיווצר שתי ארמיות של טנקים — ה-1 וה-5 — לכיוון דרום-מערב, דרך טומרובקה, לעבר איזור אחטירקה; זאת תוך עקיפת חרקוב ממערב. מאמץ-משני, אשר הופעל מאיזור קרסניה לעבר בורומליה, כלל את ארמיות החי"ר ה-40 וה-27, כדי לאבטח ממערב את המאמץ העיקרי ולהביא לחיסול מהיר יותר של ראש-הגשר בלגורוד—חרקוב.

חזית הערבה אמורה היתה להפעיל את המאמץ-העיקרי (הקור-פוס הממוכן ה-1, ארמיית החי"ר ה-53 וקורפוס החי"ר ה-48) מצפון-מערב לבלגורוד דרומה; מאמץ משני נועד להתבצע על-ידי ארמיית החי"ר ה-7 מדרום-מזרח לבלגורוד.

שני מאמצים אלה נועדו לכתר את ריכוז הכוחות הגרמניים באיזור בלגורוד ולהשמידו, להשמיד את מערך-ההגנה הגרמני על הנהר דונץ ולהתקדם לעבר חרקוב. מטרה נוספת היתה לרתק את קבוצת „קמף", כדי למנוע ממנה להגיש סיוע לארמיה המשוריינת ה-4 ולאפשר לה לסגת מהאיזור המכותר.

אורך חזית ההתקפה על בלגורוד—חרקוב היה 200 ק"מ. חזיתות וורונז' והערבה קיבלו סיוע אוירי ע"י ארמיות-האוויר ה-2 וה-5.

לאחטירקה; קורפוס הטנקים ה-5 הגיע לאיזור קטלבה. על-פי התפתחות זו נראה היה ב-11 באוגוסט כי הגרמנים עומדים לאבד את ראש-הגשר באיזור בלגורוד—חרקוב. אולם הם ריכזו כוחות-טנקים חזקים; כוחות אלה הופעלו בהתקפת-נגד לעבר בוגודוחוב, כדי להשמיד את הכוחות הרוסיים אשר חדרו לשם ולהשתלט שוב על המרחב שאבד להם. כוונת אלה של הגרמנים סוכלו על-ידי חזית וורונז; ב-16 באוגוסט נבלמה מתקפת-הנגד של הגרמנים.

למרות הכישלון חידשו הגרמנים, ב-18 באוגוסט, את התקפתם על בוגודוחוב מכיוון מערב. בהתקפה השתתפו 3 דיביזיות-טנקים ודיביזיה ממוכנת. בתחילה נחלו הגרמנים הצלחה: הם הבקיעו את מערך-ההגנה הרוסי והדיביזיות הרוסיות נסוגו. תוך קרב השהיה, מזרחה. הגרמנים אף צלחו את הנהר בורסי-קלה והתקדמו מזרחה; אולם התקדמותם נבלמה על-ידי גייסות שרוכזו במהירות מגזרות אחרות. משנבלמו הגרמנים, נאלצו לסגת מערבה, כתוצאה מהתקפות-נגד רוסיות.

לאחר שהתקפת-הנגד הגרמנית ממערב על בוגודוחוב דעכה סופית, תימרן מפקד חזית וורונז' כוחות (ארמיית החי"ר ה-40, קורפוס הטנקים ה-2 וה-10 וארמיית החי"ר ה-47 והקורפוס הממוכן ה-3) בעורף הגייסות הגרמניים באיזור אחטירקה, כדי להשמידם. כוחות הארמיה ה-47 וקורפוס הטנקים הופעלו לעבר בפריק—זנקוב וכיתרו את האגף השמאלי של הגייסות הגרמניים. באותה עת הדפה הארמיה ה-4 את הגרמנים ממערב ההגנה על הנהר בורסקלה והגיעה לאיזור קוטליבה. כדי למנוע כיתור כוחותיהם נסוגו הגרמנים מערבה ובכך נתאפשרה התקדמות הרוסים לעבר נהר הדנייפר.

בהדיפת התקפות-הנגד של הגרמנים על-ידי חזית וורונז' ניטשו קרבות אכזריים בין הגרמנים לבין כוחות חזית הערבה — במיוחד הארמיה ה-57, אשר נלחמה החל מ-8 באוגוסט לשחרור חרקוב. כדי להביא לשחרור מהיר של העיר חרקוב הועברה ארמיית הטנקים ה-5 לאיזור העיר והוטל עליה לאגוף את העיר מכיוון דרום-מערב ולהשלים את כיתורה עם ארמיית החי"ר ה-57.

חרף כיתורה, המלא כמעט, של חרקוב הורה היטלר להחזיק בעיר בכל מחיר. ב-10 באוגוסט הוכתה דיביזיית החי"ר הגרמנית ה-282 — שנערכה להגנה מצפון-מזרח לעיר — על-ידי כוח טנקים רוסי ונמלטה לעורף. הטנקים הרוסיים המשיכו להתקדם בפירצה שנוצרה, אך התקדמותם נבלמה על-ידי דיביזיית הטנקים הגרמנית ה-6. ב-11 באוגוסט נלחצה מערכת-הביצורים החיצונית של חרקוב משלושה כיוונים על-ידי שלוש ארמיות.

באותו יום פתח מפקד החזית הגרמנית, הגנרל מנשטיין, בהתקפת-הנגד שלו מדרום לחרקוב. הטנקים הגרמניים, אשר תקפו את ארמיית הטנקים הראשונה ואת ארמיית הטנקים ה-6, גרמו אבידות כבדות לשתי ארמיות אלה. התקפת-הנגד הגרמנית איפשרה להם למנוע כיתור מלא של חרקוב וכך פונו 6 הדיביזיות הגרמניות, אשר הגנו על העיר. רק ב-22 באוגוסט הצליחה ארמיית הטנקים ה-5 של הרוסים לשבור את התנגדות הגרמנים ממערב ומדרום-מערב לעיר; בעקבות מפתם הסיגו הגרמנים במהירות את כוחותיהם מהעיר. ליל 23 באוגוסט הסתערו כוחותיה של חזית הערבה על העיר וכבשה, לאחר כ-12 שעות לחימה. סיומה המוצלח של המערכה באיזור בל-

המבצע החל בבוקר 3 באוגוסט. חלק מחטיבות הטנקים של קורפוס השריון הבקיעו בראש דיביזיות החי"ר את מערך-ההגנה העיקרי של הגרמנים ואיבטחו חדירה מהירה של עיקר הכוחות המשוריינים לעומק האופרטיבי.

הבקעת החזית הגרמנית באיזור בלגורוד—חרקוב היתה מהירה וקלה מזו שבחזית אוריל. תוך שלוש שעות לחימה הבקיע כאן החי"ר — בליווי צמד של טנקים ובסיוע מסך-אש ארטילרי והתקפות איוריות המוניות — את מערך-ההגנה הטקטי הגרמני. מייד לאחר-מכן המשיכו העוצבות הקדמיות של קורפוס השריון לפתח את המתקפה לעומק ויצרו ב-3 באוגוסט תנאים מתאימים להפעלת ארמיות הטנקים, לניצול ההצלחה.

דרך פעולתן של ארמיות הטנקים ה-1 וה-5 היתה שונה מזו של ארמיות הטנקים בחזית אוריל. פעילותן היתה מהירה ונמרצת; ואמנם עד 3 באוגוסט התקדמו לעומק של 12—26 ק"מ וניתקו את דרכי-התחבורה אשר שירתו את הכוחות הגרמניים באיזור טומרובקה—בלגורוד. דבר זה איפשר לכוחות-החי"ר הרוסיים להשמיד תוך יומיים את כל הריכוזים הגרמניים באיזור. ב-5 באוגוסט כבשו הרוסים את העיר בלגורוד. הגרמנים הגנו בעוז על עיר זו, אך נמשה לאחר שריחפה עליהם סכנת כיתור. השמדת הגייסות הגרמניים שהגנו על בלגורוד איפשרה לאבטח את צירי ההספקה וההתקדמות של ארמיות הטנקים ה-1 וה-5. בקרבות-התקדמות אלה נרכש ניסיון — לראשונה במלחמת-העולם השנייה — בהפעלת שתי ארמיות טנקים, אשר מתקדמות במקביל במסגרת חזית אחת, אך כל אחת מהן מבצעת משימות שונות.

ארמיית הטנקים ה-1 איגפה את הגייסות הגרמניים באיזור חרקוב מכיוון מערב וכיתרה אותם. יחידותיה הקדמיות צלחו את הנהר מרלה, שיתררו את העיר בוגודוחוב וניתקו את מסילת-הברזל חרקוב—סומסק. ב-9 באוגוסט הגיעו לשפת הנהר מרציק, שם נתקלו בהתנגדות עיקשת של הגרמנים, אשר ניסו בכל מחיר לבלום את המשך ההתקדמות של הטנקים הרוסיים. לאחר קרבות קשים הצליחו חטיבת הטנקים ה-6 והקורפוס ה-3 לצלוח, ב-11 באוגוסט, את הנהר מרציק, להתקדם ולנתק את מסילת-הברזל חרקוב—פולטבה.

חדירות עמוקות אלה אילצו 4 דיביזיות גרמניות לסגת לקר-הגנה חדש באיזור אחיטובקה, מחשש כיתור. הדיביזיות נלכדו במארב-טנקים רוסי וחדלו להיות כוח לוחם. שרידיהן נסוגו לאחטירקה, שם נערכה להגנה הדיביזיה הממוכנת „גרוס-דיטשלנד“.

ארמיית הטנקים ה-5 פיצלה לשניים את ריכוזי הגרמנים ויצרה תנאים מתאימים להשמדה נפרדת של כל אחד מהם. ב-7 באוגוסט הגיעה הארמיה לאיזור זולוצבו—לופן—קולציה; כתוצאה מכך נתאפשר לכתר את מערך-ההגנה הגרמני באיזור חרקוב. כוחות רוסיים מחזית הערבה התקרבו לאיזור זה ב-11 באוגוסט, כשהם מכתרים את הגרמנים מצפון. לאחר קרב קשה באיזור לופן התגברו הרוסים על המערך הגרמני, אשר איבטח את מרחב חרקוב מצפון.

ממזרח כיתרו את הגרמנים כוחות מהארמיה ה-57 מחזית דרום-מערב. גם ההתקדמות של המאמץ-המשני של חזית וורונז' עלתה יפה. ארמיית החי"ר ה-40, בשיתוף עם קורפוס הטנקים ה-2 וה-10, השתלטה ב-11 באוגוסט על איזור בורומליה—טרוטטנץ; ארמיית החי"ר ה-27 וקורפוס הטנקים ה-4 הגיעו

גורד—חרקוב יצר תנאים נוחים למבצעי-התקדמות נוספים לכיבושה המלא של אוקראינה על-ידי הרוסים.

סיכום המערכה

התקפת-הנגד הכללית הרוסית באיזור קורסק היא דוגמה מאלפת לניהול מערכה על-ידי כמה חזיתות. שפעלו בכיוונים שונים על פני שטח של 300 קמ"ר, אך איחדו אותן המטרה דרכי-הפעולה. מערכת קורסק מתאפיינת בכך, שהעתדות לביצוע התקפת-הנגד הכללית רוכזו באזורי הלחימה זמן רב לפני תחילת המתקפה הגרמנית לעבר קורסק, ולא במהלך קרבות ההגנה (כפי שקרה בקרב על מוסקבה). השתכללו גם שיטות הארגון והניהול של מבצעי התקדמות, תוך פיתוח התמרון האופרטיבי, ונרכש ניסיון בהפעלה מתואמת של מספר חזיתות וארמיות. מעתה יהיו קורפוסים משוריינים וממוכנים אמצעי עיקרי לניצול הצלחה של ארמיות חי"ר כדי לפתח תנופה בעומק מערך האויב.

במערכת קורסק ניצלו הרוסים את עקרון ריכוז-הכוחות בצורה מושלמת: בהתקפת-הנגד הכללית השתתפו כל חמש ארמיות הטנקים אשר היו בצבא הרוסי בקיץ 1943. במערכה זו נרכש גם ניסיון בהפעלת עתודות בדרגי הארמיה החזית ובדרגים עורפיים; דבר זה איפשר לשמור על התנופה וחיפה על עליר-נותם של הגרמנים באמצעי-לחימה ובכוח-אדם. כן השתכללו השיטות להבקעת מערך עמוק ומבוצר, גזרות ההבקעה צומצמו במידה ניכרת והוקצו אמצעי-לחימה וגייסות רבים יותר לקרב ההבקעה.

גם הסיוע הארטילרי לכוחות הטנקים החי"ר שופר בלחימה באיזור-ההגנה הטקטי של הגרמנים. כתוצאה מההתעצמות הרבה בארטילריה היה על הרוסים לפתח שיטות חדשות, כדי למצות את מלוא יכולתם של כלי-הנשק. הרוסים פיתחו לראשונה את ה"מסך הארטילרי", אשר בהמשך הלחימה הפך לשיטה המקובלת של סיוע ארטילרי במתקפה. שיפור נוסף בארטילריה היה השימוש המוגבר בתותחים מתנייעים.

הצבא הרוסי רכש ניסיון רב בניהול תמרון לפיצול כוחות אויב השמדתם בנפרד. במבצעים אלה הפגינו ארמיות הטנקים את יכולתן לעבור תוך זמן קצר מגזרת לחימה אחת לאחרת ולתקוף במהירות את מערך-ההגנה הגרמני. עם זאת הראה הניסיון כי אין טעם בהעברה תכופה של עוצבה מגזרה לגזרה; הדבר הביא לבזבוז דלק, ויצר קשיים טכניים.

במערכה על מרחב בלגורד—חרקוב השתכללו במידה ניכרת השיטות להדיפת התקפות-נגד של כוחות אויב אשר הביאו תוך כדי מבצעי ההתקדמות, להתשת כוחותיו על-ידי לחימה הגנתית ופיתוח תמרון נגדי, תוך התקפות בעומק אגפיו והשמדתו המוחלטת מעורפו.

הפעלת האויריה והארטילריה במבצעי ההתקדמות נעשתה תוך תשומת-לב רבה לארגון ולשמירת הכושר לסייע לחי"ר ולטנקים בלחימתם בעומק מערכי ההגנה.

במערכת קורסק חלה גם התקדמות ניכרת בניהול עוצבות בעת התקדמות; קבוצות הפיקוד התקרבו יותר לאזורי-הקרבות הקדמיים. חרף כל זאת התגלו קשיים בשליטה, כתוצאה משיבושים בקשר.

זה עתה יצא לאור, בהוצאת "מערכות", מחקרו של פרופ' ג'ון אריקסון, "עוצמה צבאית סובייטית". מחקר זה,

הכתוב בידי אחד מגדולי הסובייטולוגים, הוא הממצה ביותר שנכתב בתקופה האחרונה בנושא.

אומר המחבר על מחקרו: "...מחקר זה בניינו פשוט, בשאלו בז-אחריו שאלות מספר: כיצד ראו המנהיגות הסובייטית והפיקוד הסובייטי את הממסד הצבאי בשנת 1965 (לאחר הדחתו של חרושצ'וב) ולאחריה? מי הגשים את המדיניות וכיצד קמה, קבוצת פיקוד חדשה? כיצד התקדמה התכנית להגברת החימוש ומהן מטרותיה? מה נכלל בתכנית הסובייטית לאימוני קרב? ולבסוף — איזו תכלית כל זה משרת? כיצד משתלבת תערובת זו של מדיניות, אנשים, כלי-נשק, טכניקות, תכניות-אימונים והתחייבויות?"

הספר מומלץ לכל אותם קוראים שמתעניינים בסוגיות אלה. הוא עשוי לזרוע אור גם על המניעים היסודיים שבשורשי המדיניות המזרח-תיכונית של ברה"מ, על התפישה הסובייטית לגבי מאחזה במדינות ערב ועל הצפוי לאיזור ולנו ממדיניותה של ברה"מ בעתיד.